

ПРОБЛЕМА МИТЦЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЕЗІЯХ У ПРОЗІ Ф. ПОТУШНЯКА

У статті об'єктом дослідження стали твори Ф. Потушняка, які за жанром відносяться до поезії в прозі. Окреслено специфіку розгляду українським письменником проблеми митця. Доведено, що Ф. Потушняк у поезіях в прозі звеличує процес творення та показує природу людини-митця, спосіб його існування. У дослідженні особливу увагу приділено аналізу художніх засобів.

Ключові слова: поезія в прозі, жанр, митець, творчість, образ, епітет, метафора, символ.

Як відомо, ХХ ст. відзначається розмаїттям і прикметне значним рухом у жанровій системі. Модифікація жанрових форм – невирішена проблема, потребує детального вивчення і є досі актуальною в літературознавстві. Особливий науковий інтерес у цьому аспекті становить поезія в прозі. Тому дослідження творів означеного жанру Ф. Потушняка є своєчасним і слугуватиме для заповнення лакун у вивченні окресленого питання.

У 30–40-ві рр. ХХ ст. простежується пригальмування у розвитку жанру в центральній Україні. Натомість він поширюється на теренах західноукраїнського мистецького простору, що дається взнаки у творчості Уляни Кравченко, Дарії Віконської, Ірини Вільде 30-х рр. ХХ ст. Популяризації поезії в прозі сприяв і Ф. Потушняк, який привніс певні зміни, пов'язані насамперед з образною системою, створивши цикл «Дзвоники» (1946), оскільки жанр, за визначенням М. Бахтіна, «відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури, в кожному індивідуальному творі даного жанру» [2, 178]. О. Івасюк [4], В. Микитась [6] відзначали звернення Ф. Потушняка до поезії в прозі, однак не вдавались до поглибленого аналізу. Деякі зрушення у розгляді творів цієї жанрової моделі простежуються у дослідженнях Е. Балли [1], В. Попа [7]. Вони хоч і робили акцент на мотивній сфері, проте не вдавались до детальної характеристики творів однієї тематики. Метою статті є з'ясування особливостей поезій у прозі Ф. Потушняка, в яких він зосереджується на проблемі митця.

Інтерес Ф. Потушняка до означеної змістоформи можна виправдати тим, що «не все можна зобразити в будь-якому жанрі, – вирішення завдання художник починає з того, що він знаходить для своєї теми потрібний жанр» [3, 163]. Твори цього автора різноманітні за тематикою, філософським характером, композицією, яка залежить від домінування ліричного або епічного начала. Відповідно до жанрової специфікації дослідниця Е. Балла умовно поділяє «поетичні прозові мініатюри» митця на дві групи: «суто ліричні» та «притчево-сюжетні», в яких «подієвість <...> переважає над вираженням емоційних порухів душі, однак при цьому не нівелюється прерогатива суб'єктивного над об'єктивним» [1, 28]. Науковець В. Поп підмітив ще одну тенденцію, зауваживши, що письменник будує твори як реалістичні картинки з життя суспільства чи природи або ж подає їх в алегоричній формі, утверджуючи «значиму ідею» [7, 10].

Порушуючи широкий спектр проблем, письменник зосереджується й на питаннях творчості («Виноград», «Дзвоники», «Старі речі», «Сад»). Так, у поезії в прозі «Виноград» він звеличує сам процес творення, вдаючись до нарації від першої особи. В основі твору – прийом паралелізму, що найбільш характерним було для зразків цього жанру Марка Черемшини, який, очевидно, мав певний вплив на формування світогляду Ф. Потушняка. Так, процес виготовлення вина зіставляється з натхненною творчістю: «Щороку на ґрунті росте виноград – і родиться червоне вино. Щороку нові, свіжі і мої думки...» [8, 485]. Як видно, митець використовує апосіопезу, оскільки не бажає висловлювати й так очевидне для читача – це все веде до творчості. Автор водночас ототожнює два процеси, що знаходить вираження в описі формування думок. Вони проходять такі стадії, які є невід'ємними для появи вина: думки «наливаються і визрівають» у грона, а згодом виливаються у вино [8, 485]. «Об'єктивізація радості творення» відбувається через символічний образ [1, 29]. Виноград символізує мудрість, також уособлює безсмертя, а це властиво і для справжньої творчості. Вино ж означає життєвість, істину, родючість і розглядається як напій мудрості, результат людської праці та умінь у галузі сільського господарства [5, 36–37]. Поява «якісних продуктів» творчої діяльності пов'язана зі здібностями, а також потребує наявності певних вмій. Процес творення для героя є життєво необхідним і приносить велике задоволення, що передано метафорично: «впиваюся ним, веселюся кожною краплиною». Він із пієтетом ставиться до мистецтва, що підтверджує завершальне окличне речення: «Щаслива вічна єдність і неповторність творення!» [8, 485].

Сутність творчого натхнення письменник з'ясовує в поезії у прозі «Дзвоники». Втіленням його стають дзвоники в однойменному творі, який відзначається настроєвістю та підвищеною

емоційністю, антипесимістичною спрямованістю, тому цілком слушно Е. Балла називає цю художню річ «ідейно-філософською та настроєвою квінтесенцією» однойменного циклу [1, 32].

Дзвоники постійно супроводжують героя, оскільки є складником його душі. Для їхнього зображення у поезії в прозі автором використані епітети «дивні», «срібні», «ніжні», «живі», «вічні». Дзвоники допомагають подолати всі негаразди, смуток та безнадію, які, очевидно, пов'язані з творчим спадом і відзначаються масштабністю. Це засвідчено персоніфікацією «смуток і безнадія опановують все-все» та означальним займенником все-все, який не лише окреслює простір, а й посилює емоційну виразність. Перешкоди, які стають на заваді ходу думок оповідача, літератор передає через символічні образи, які слугують для відтворення душевного стану героя, пов'язаного із ваганнями, самотністю: терен, роздоріжжя, пустині, западина, п'їтма.

Тлом для переживань стають означені періоди доби, семантичне навантаження яких посилюється через влучні епітети «порожніми вечорами», «темними ночами». Метафорично відтворені зневіра героя та спосіб її подолання: «...Душа готова впасти перед долею, сказати їй: «Досить!» – раптом озивається ви – ніжні, живі дзвоники!» [8, 483]. Відчуття легкості та ясності сповнюють героя, оскільки дзвоники рятують від депресії та сприяють творчості. Однак такі стани розпуки бувають у нього не раз, однак знаходить порятунок від них. Про це оповідач говорить тужливо, усвідомлюючи пережиті муки і яких ще доведеться зазнати у майбутньому, і водночас з обнадійливим пафосом: «Знаю, ще не раз обізветесь, дзвоники! Вічні дзвоники у душі моїй...» Отже, герой переконаний у часовій необмеженості творчого натхнення, що активізуватиме всі психічні процеси.

Письменник водночас переконаний у вічній цінності здобутків мистецтва. Так, у поезії в прозі «Старі речі» герой констатує, що з роками здійснюється певна переоцінка у ставленні до предметів. Саме тому він окреслює два часові проміжки, на позначення яких використовується антонімічна пара «тепер – колись». Вона слугує для побудови антитези: «Вони тепер мені не потрібні, але колись мали належну повагу» [8, 485]. Йдеться про речі, які втратили свою цінність в очах героя, стали непотрібними, хоч в минулому доклав багато зусиль для їхнього виготовлення. Спогади про це ще свіжі, що викликає у душі героя внутрішній опір, який знаходить вираження через окличне речення: «Я ж із таким завзяттям робив їх!» [8, 485]. Його подив зумовлений невідповідністю натхненної праці і її результатів, потреба в яких часто є доволі тимчасовою. Як підтвердження цьому слугують погляди Лонгфелло, якого герой величає «поетичним генієм Нового Світу». В американського поета також, як і в самого автора, виникали сумніви щодо значення створеного ним, однак зрештою дійшов висновку, що «ікс роботи – у самій роботі» [8, 485]. Однак такі потрактування є неприйнятними для героя, адже прагне, щоб усе створене було завжди цінним: «... Чи й твори геніїв стануть колись старими речами – якщо сенс їх творення був тільки в самій праці?» [8, 485]. Такі міркування все ж таки не стають на заваді герою-митцю для подальшої праці, тому він береться за створення нових речей. Очевидно, це зумовлено тим, що творення стало сенсом самого існування, життєвою потребою. Він не зупиняється на досягнутому, залишає його в минулому, охоплений бажанням нових звершень. Як бачимо, автор подає роздуми досвідченої людини, яка уже крізь призму прожитих років здатна осягнути сутність творчості.

«Віра в безсмертя творчого діяння» простежується в поезії у прозі «Сад» [7, 10]. Твір розпочинається зверненням до Господа, якого герою всупереч довгим пошукам не вдалося відшукати у всесвіті. Це було не просто дитячою забаганкою, а внутрішньою потребою: «Душа моя вижидала тебе колись у дитинстві» [8, 482]. В уяві наратора Бог був уособленням любові і надії, асоціювався з великим митцем. Найвеличнішим творінням Господа стає сад, для зображення якого автор послуговується епітетом «прекрасний сад» та метафорою на позначення його жителів – «птах радості». Він водночас символізує рай [5, 285] і творчість в цілому, якої прагне головний герой. Взавши за приклад діяльність Бога, створює власний сад, любить і плакає його. Втілити добрі наміри стає раз у раз важко через перешкоди, які втілені в образах вітру, граду, морозу. Появу їх герой вбачає у легковажному бажанні вищих сил, глузуванні: «Так тобі хотілося! ... Ти насміхався над нами» [8, 482]. І якщо в минулому герой відчував розчарування, відчай і, як людина, спрямована духовно на прекрасне, з роками продовжує свою працю. Це стає його покликанням, тому із впевненістю зазначає своє становище у теперішньому часі: «Я плакаю свій сад» [8, 482].

Герой здійснює своєрідний часовий перехід: із минулого, яке виринає зі спогадів, у сьогодення. Свої втрати він пов'язує із пережитими стихіями, яким корився, хоч неодноразово без жалю нищили його клопітку працю. Проте герой не вбачає у цьому свою поразку, тому крик його звучить оптимістично при спогляданні дерев, адже зумовлений усвідомленням своєї значимості: «Але все ж деякі з них вирости, дійшли свого віку... Я дивлюся на них і кричу з радості: “Слава і перемога”» [8, 482]. Перед нами людина похилого віку, про що свідчить така деталь, як сиве волосся. Пора року – осінь – сприймається не як багатий на врожай період, а як відтинок життя людини, коли приходиться реально усвідомлення стану речей, здатність по-філософськи сприймати здобутки і втрати, роблячи правильні висновки.

Всупереч негараздам, він і досі здатен сприймати красу навколо, яку персоніфікує: «Сонце лягає за гору, скидаючи своє золоте листя на воду, вдаряючи в ніжні дзвоники квітів у травах... Легкий вітерець грає моїм сивим волоссям» [8, 482]. Герой усвідомлює, який нелегкий шлях митця довелося йому подолати, адже неодноразово відчував загрозу, що постійно і скрізь на нього чатувала. Він зумів зрештою насолодитись результатами своєї діяльності: «Кожен крок мій був над крутизною і безоднею, а все-таки я виростив сад...» [8, 482]. Герой впевнений, що це не межа його можливостей, адже враховує негативний вплив ззовні, який став на заваді кращим результатам. Однак тепер він позбавлений відчуття смутку, тому що почувається щасливим. Такий внутрішній стан засвідчує заклик, що знаходить вираження через спонукальне речення: «Ходіть усі до мене!..» [8, 482]. Митець прагне долучити до свого творіння, відчуває у собі бажання поділитись своїм надбанням, адже «зелений, буйний сад – твір... життя». Як бачимо, так герой визначає значення своєї діяльності, на яку не пошкодував власного життя, адже увесь час віддавав їй, це було сенсом його існування.

Таким чином, Ф. Потушняк підтверджує тезу, що покликання людини полягає у свободній творчості, в якій вона самореалізується. Через нарацію від першої особи, що властиво для всіх поезій у прозі, письменник показує природу людини-митця, сутність його існування, психоемоційні стани, звеличує її діяльність, орієнтири якої визначає сама особистість, сповнена натхненням та нездоланим прагненням творити.

Список використаних джерел

1. Балла Е. Поезія в прозі Федора Потушняка: поетика жанру / Евеліна Балла // Науковий і мистецький світ Федора Потушняка : матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого / [упоряд. І. Ліхтей]. – Ужгород : Ліра, 2010. – С. 26–33.
2. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Бахтин. – [3-е изд.]. – М. : худ. лит., 1972. – 470 с.
3. Бехер И. Р. О литературе и искусстве / Иоганнес Бехер. – [2-е изд.]. – М. : Худ. лит., 1981. – 528 с.
4. Івасюк О. Поезія в прозі / Оксана Івасюк // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін.]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – С. 422.
5. Купер Дж. Енциклопедія символів / Дж. Купер. – М. : Золотой век, 1995. – 401 с.
6. Микитась В. Л. Повінь життя і творчості митця / Василь Микитась // Потушняк Ф. Повінь : оповідання, новели, поезії в прозі, роман / Федір Потушняк ; [упоряд., передм. та прим. В. Л. Микитася]. – Ужгород : Карпати, 1985. – С. 5–15.
7. Поп В. Сторінки долі народної / Василь Поп // Потушняк Ф. Твори : роман, оповідання, поезії в прозі / Федір Потушняк. – К. : Дніпро, 1980. – С. 3–12.
8. Потушняк Ф. Твори : роман, оповідання, поезії в прозі / Федір Потушняк. – К. : Дніпро, 1980. – 495 с.

Summary. F. Potushniak's works became a research object in the article. They are poetry in prose according to the genre. The specific of consideration of artist's problem by the Ukrainian writer is outlined. It is proved that F. Potushniak glorifies in the poetry in prose the process of creation and shows nature of man-artist, the way of his existence. In the research the especial attention is paid to analysis tropes.

Key words: poetry in prose, genre, artist, creative work, image, epithet, metaphor, symbol.

УДК 821.411.16'06.09

П.Л.Шульк

АНДРОГИННЫЕ ОБРАЗЫ В ИЗРАИЛЬСКОЙ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья первая.

Андрогин поневоле

У статті досліджується проблема андрогінності в ізраїльській жіночій літературі. Аналіз творів Йони Волах і Нуріт Зархі дозволяє пояснити обумовленість андрогінної поведінки героїнь як прагненням соціальної адаптації, так і спробою зрозуміти внутрішнє неприйняття свого